

prof. dr hab. Agnieszka Zabłocka-Kos
Pracownia Badań nad Urbanistyką i Architekturą Nowoczesną
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Szewska 36
PL 50 139 Wrocław

Wrocław 04.08.2023

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Michała Dudy

ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ WROCLAWSKIEJ ARCHITEKTKI JADWIGI GRABOWSKIEJ-
HAWRYLAK NA TLE EPOKI

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Michała Dudy *Życie i twórczość wrocławskiej architektki Jadwigi Grabowskiej-Hawrylak na tle epoki* została napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. inż. arch. Piotra Marciniaka i zatwierdzona do recenzji na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej w 2023 roku. Praca składa się z jednego tomu tekstowego z wmontowanymi weń ilustracjami (297 stron zasadniczego tekstu ze 143 ilustracjami, katalogiem wybranych dzieł oraz bibliografią i streszczeniem angielskim, łącznie 313 stron). Rozprawa podzielona jest na cztery części, z których część pierwsza to rodzaj obszernego wstępu, w którym przedstawiono cel i zakres badań, metodologię oraz źródła i stan badań. Zasadniczy trzon pracy stanowi druga część podzielona na dziewięć podrozdziałów. Jest to w zasadzie niezmienną wersją książki wydanej przez Doktoranta w 2016 roku PATCHWORK. ARCHITEKTURA JADWIGI GRABOWSKIEJ-HAWRYLAK. Rozprawę zamykają dwa niepublikowane obszernie rozdziały poświęcone Grabowskiej-Hawrylak jako architektce oraz problemowi konserwacji i ochrony jej dzieł. Katalog umieszczony na końcu podzielony jest na prace zrealizowane i niezrealizowane i opatrzony jest dokładnymi danymi źródłowymi i bibliograficznymi (co szczególnie cenne).

Niezwykle rzadko się zdarza, że rozprawa doktorska poprzedzona jest wydaniem książki. Publikacja ukazała się w języku polskim jako wydawnictwo towarzyszące wystawie monograficznej architektki zorganizowanej w 2016 roku jako jedna z imprez Europejskiej Stolicy Kultury jaką był w tamtym roku Wrocław. Rok później skróconą wersję anglojęzyczną nagrodzono prestiżową nagrodą DAM Architectural Book Award, przyznaną przez Frankfurckie Targi Książki i Deutsches Architekturmuseum (DAM) we Frankfurcie nad Menem. Także lata następne przyniosły liczne międzynarodowe wystawy twórczości artystki: w 2019 roku wystawa *Patchwork. The Architecture of Jadwiga Grabowska-Hawrylak* zaprezentowana została w nowojorskim Center for Architecture, w

A Zolt

2021 roku – w Trienal de Arquitectura de Lisboa oraz na Uniwersytecie w Porto. O tych i innych przedsięwzięciach, których głównym autorem i inicjatorem był Michał Duda Doktorant wspomina we wstępie. Niniejsza rozprawa doktorska jest zwieńczeniem dwudziestu lat pracy Michała Dudy nad twórczością Jadwigi Grabowskiej-Hawrylak i swoistym ich podsumowaniem. Nie wiem, czy recenzowany tekst ma jeszcze szansę na powtórny publikację, niemniej uwagi zawarte w mojej recenzji będzie Autor mógł spożytkować przy innych okazjach.

Michał Duda należy niewątpliwie do najbardziej zaangażowanych przedstawicieli badaczy architektury XX wieku średniego pokolenia. Jego znakomita wiedza, którą nieraz mogłam poznać, owocuje w bardzo różnorodnej działalności publicystycznej, ale przede wszystkim wystawienniczej, co znalazło uznanie władz miasta, które powierzyły mu kierowanie wrocławskim Muzeum Architektury. W przedstawionej rozprawie doktorskiej ta ogromna wiedza znalazła odzwierciedlenie w szerokim przedstawieniu twórczości Jadwigi Grabowskiej-Hawrylak na tle środowiska wrocławskiego, na tle architektury PRL-u, wreszcie w kontekście modnych obecnie gender studies, czyli Grabowskiej-Hawrylak jako kobiety – architektki. Ważnym dopełnieniem jest też zwrócenie uwagi na problem konserwacji jej dzieł i ich statusu prawnego. To niewątpliwe atuty i pozytywne strony przedstawionej do recenzji pracy, która stanowi niemalże „dzieło zamknięte” i niemalże wyczerpuje zagadnienie twórczości artystki.

Od wydania książki upłynęło jednak siedem lat, w między czasie Autor poświęcił dziełu Grabowskiej –Hawrylak kolejne publikacje, wystawy, a nawet film. Dlatego z pewnym nieukontentowaniem przyjmuję, iż nie znalazło to odzwierciedlenia w części drugiej rozprawy doktorskiej, będącej prawie wierną kopią, poza zmianami tytułów rozdziałów i ograniczeniem (sic!) materiału ilustracyjnego, wydanej w 2016 książki. Brakuje mi przede wszystkim szerszego ustosunkowania się do książki Agaty Gabiś oraz też postawionych w książce Adama Pacholaka dotyczących budowania tożsamości Wrocławia poprzez nowoczesną architekturę. Jaka rolę odegrała Grabowska-Hawrylak w budowaniu wrocławskiej tożsamości? Czy jej architektura mogłaby zaistnieć w innym mieście polskim poza Ziemią Zachodnią i jaką by wówczas odegrała rolę? Jednym słowem czy była to architektura inna czy tak sama jak w całym PRL-u? Odnoszę się tu do własnych artykułów, które Autor wprawdzie cytuje, ale nie próbuje podjąć dyskusji z postawionymi tam tezami. Twórczość Grabowskiej-Hawrylak świetnie nadaje się do nowych interpretacji w tym duchu. Wiedza Michała Dudy pozwala na podjęcie polemiki lub potwierdzenia tez postawionych przeze mnie, właśnie taki był mój punkt wyjścia: wzbudzić dyskusję. Autor nie odniósł się też do pojęcia „socmodernizm” lansowanego w niektórych kręgach badaczy. Zdecydowanie zabrakło mi analizy twórczości Grabowskiej-Hawrylak w kontekście ogólnopolskim, a nawet

Alena

w poruszonej przez Autora kontekście twórczości kobiet-architektek w PRL-u. Twórczość Grabowskiej-Hawrylak zasługuje też na spojrzenie w tej perspektywie na osiągnięcia architektek w bloku socjalistycznym.

Oczekiwałam, że w stosunku do książki 2016 roku zostaną pogłębione niektóre zagadnienia. Dotyczy to przede wszystkim zespołu wieżowców na placu Grunwaldzkim, które zasługują na szerszą analizę naukową szczególnie w kwestiach stylistycznych (brutalistyczny socmodernizm?) i formalnych (megastruktura). Ich pierwotna koncepcja jako „drugich mieszkań dla naukowców” była niezwykle ciekawa w kontekście rozwoju życia naukowego w socjalizmie. Autor tej sprawy zupełnie nie rozwinął, nie przeanalizował też rzutów mieszkań w pierwotnej i późniejszych wersjach. Nie przedstawił też wad i zalet koncepcji rzutu, korytarzy i klatek schodowych mocno krytykowanych przez użytkowników. Skupił się przede wszystkim na formie zewnętrznej, przy czym nie wyjaśnił koncepcji formy stolarki okiennej, która wielu intryguje. Mieszkania były traktowane jako synonim luksusu i część była sprzedawana za dewizy, o czym Autor nie pisze zatem nie wyciąga z tego faktu wniosków. Warto by było także szerzej omówić wszystkie projekty dla placu Grunwaldzkiego i przeanalizować je łącznie. Autor jednak je „zatomizował” i zupełnie nie przeprowadził analizy przestrzennej tego dużego zespołu. A umieszczone są one w przedziwnej przestrzeni, właśnie patchworkowej: XIX-wiecznej dużej dzielnicy mieszkaniowej połączonej/niepołączonej z nowymi zespołami uczelni wyższych projektowanymi w tym samym czasie przez małżeństwo Barskich. Ten rejon miasta to dzieło Barskich i Grabowskiej-Hawrylak, w pracy nie podniesiono tego tematu.

Podobnie duży niedosyt odczuwam w analizach najpóźniejszych dzieł artystki wykonywanych często wspólnie z synem Maciejem. Jaki był wkład Jadwigi Grabowskiej-Hawrylak? Intrygujące jest to szczególnie w kontekście kościoła - pomnika Tysiąclecia Diecezji Wrocławskiej pod wezwaniem Odkupiciela Świata, który przez Doktoranta został potraktowany bardzo pobieżnie, z wielką szkodą dla analizy tego obiektu. W katalogu Autor przedstawił wybrane dzieła niezrealizowane, w pracy doktorskiej powinny być ujęte wszystkie prace. Pozostaje intrygującym pytanie o jakich pracach Grabowskiej-Hawrylak doktorant nie wspomniał i jakich nie przeanalizował? Czy coś ważnego pominął? A może architektka nie chciała by o czymś wspominać? Jeśli tak, to z jakiego powodu?

Zabrakło mi także analitycznego podsumowania twórczości Grabowskiej-Hawrylak, jej stosunku do przemian stylowych i formalnych zachodzących w architekturze lat 60. i 70., a także jej stosunku do postmodernizmu i architektury lat 90, bo jeszcze przecież wtedy była czynną projektantką. Jak odebrała przełom roku 1989 i co sądziła o pracy w Miastoprojekcie, a potem jako wolnego twórcy? Jak oceniała architekturę PRL-u?

Alot

W badaniach architektury doby PRL-u zawsze interesuje nas wiedza o świecie, jaką jej twórcy posiadali. Czym się inspirowali, co widzieli? Ogromne ważne były podróże na Zachód, choćby zwiedzenie Berlina, inspiracje książkowe (o tym trochę Michał Duda pisze), czasopisma. Ten kontekst europejski i światowy został przez Michała Dudę dość powierzchownie potraktowany.

Wreszcie *last but not least*: w pracach typu monograficznego zwykle pierwszym rozdziałem jest opowieść o życiu badanej osoby. Jest to przeważnie rozdział pasjonujący, w którego powstanie autorzy wkładają wiele pracy i wysiłku. Sama pisałam biografię architekta, więc pamiętam dobrze, jaki to był fascynujący fragment pracy. Tymczasem w recenzowanej rozprawie nawet skromny biogram (zdecydowanie za skromny), który był w książce umieszczony na końcu, tutaj zniknął. To bardzo poważny błąd tej pracy, bowiem nie poznajmy nawet dat życia artystki i miejsca jej pochówku. Po te i inne informacje trzeba sięgnąć do Wikipedii.

Ogromną zaletą pracy jest natomiast jej język, wynikający częściowo z zaadaptowania książki na potrzeby doktoratu. Książki skierowanej do szerokiego grona odbiorców. Dlatego rozprawę czyta się „jednym tchem”, część druga, jako już opublikowana, jest oczywiście poprawnie zredagowana, ostatnie, dodane rozdziały są nieco chaotyczne, choć warte, po przeprowadzeniu odpowiedniej redakcji, także wydania drukiem.

Konkluzja

Pomimo wykazanych powyżej mankamentów i niedociągnięć rozprawa doktorska pana mgr. Michała Dudy jest pierwszym i jedynym, prawie pełnym opracowaniem twórczości Jadwigi Grabowskiej-Hawrylak. Autor przedstawił jej dzieła na szerokim tle historycznym i społecznym, zastosował poprawne metody badawcze i koncepcje teoretyczne, dobrze argumentując i wnioskując. Jest to praca erudycyjna, napisana bardzo dobrym językiem, w której Autor wykazał się bardzo dobrą znajomością źródeł, w tym prasy. Rozprawa reprezentuje dobry poziom prac doktorskich i stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autor wykazał się bardzo dobrym warsztatem badawczym i umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Stwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr. Michała Dudy spełnia warunki artykułu 187 „Ustawy z dnia 18 lipca 2018 roku „Prawo o szkolnictwie wyższym” (D.U. 2018, poz. 1668 z późniejszymi zmianami) i wnoszę o dopuszczenie mgr. Michała Dudy do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.